

Michel Pijpers

BruutTAAL

Contact: Michel@BruutTAAL.nl

Zinvol ontleden

1. Inleiding

De afgelopen jaren hebben we in veel verschillende publicaties kennis kunnen maken met een andere manier van zinsontleding. Met name Peter-Arno Coppen en Jimmy van Rijt hebben een lans gebroken voor een meer semantische manier van ontleden. Onderzoek (van Rijt 2016) laat bijvoorbeeld zien dat leerlingen die een zin ontleden op basis van valentie, dit veel gemakkelijker doen dan leerlingen die een zin op de traditionele manier (wie/wat + van-alles-en-nog-wat) benaderen. Deze laatste manier lijkt

dan ook vooral een voldoende voor een toets met een zeer beperkt aantal mogelijke zinnen als doel te hebben.

Het traditionele ontleden vergroot de taalvaardigheid niet. Sterker nog: het laat soms zelfs een afname ervan zien (van Gelderen 2012). Ik ben benieuwd of zinvol ontleden bestaat. Om dat te onderzoeken, heb ik 10 jaar geleden de cursus ‘Grammaticaal denken volgens de taalprof’ gevolgd en heb ik, op basis daarvan, een leerlijn ontworpen die (1) zou moeten leiden tot meer inzicht in de eigen taal, (2) het gemakkelijker zou moeten maken om een nieuwe taal te leren en (3) het eigen taalgebruik zou moeten verbeteren.

2. De basis

Het eerste begrip dat we leerlingen in de eerste klas aanreiken is ‘congruentie’. Leerlingen krijgen oefeningen om zinnen kloppend te maken: de ene keer door het onderwerp aan te passen, de andere keer door de persoonsvorm aan te passen. De begrippen ‘onderwerp’ en ‘persoonsvorm’ kennen leerlingen van de basisschool: deze congruent maken laat hen de begrippen ook actief toepassen.

Alvorens we een zin gaan ontleden, moeten leerlingen vaststellen of het een zin is met een werkwoordelijk gezegde of met een naamwoordelijk gezegde. In een zin met een werkwoordelijk gezegde doet iemand iets of gebeurt er iets; in een zin met een naamwoordelijk gezegde lees je een eigenschap van het onderwerp.

Daarna bekijken we het werkwoordelijk gezegde met behulp van ‘de rollendriehoek’. Met deze grafische weergave laat je duidelijk zien dat het zelfstandig werkwoord (de handeling) een sturende functie heeft. De cijfers 1, 3 en 4 corresponderen met de Duitse naamvallen.

Door ook zo’n driehoek in te zetten voor het naamwoordelijk gezegde laat je ook grafisch zien wat het verschil is tussen deze twee gezegdes en wat de overeenkomsten zijn: onderwerp en meewerkend voorwerp zijn

aanwezig/ kunnen aanwezig zijn en het lijdend voorwerp is er niet in een naamwoordelijk gezegde (als er geen handeling is, kun je deze ook niet ondergaan). Belangrijk bij het naamwoordelijk gezegde zijn ‘het onderwerp’ en ‘de eigenschap’. Het koppelwerkwoord is een synoniem van ‘zijn’. Bij het aanleren van het verschil tussen een naamwoordelijk gezegde en het werkwoordelijk gezegde valt de term ‘koppelwerkwoord’ overigens niet. De verwarring die deze kennis oplevert, is in dit eerste stadium ongewenst.

Bijkomend voordeel van de driehoeken is dat je het verschil tussen ‘voorwerpen’ en ‘bepalingen’ verduidelijkt. In de praktijk blijkt deze manier van zinsanalyse kinderen snel tot daadwerkelijk begrip te brengen. Deze schema’s voldoen, wat mij betreft, in het 2F-veld.

Voor leerlingen in havo en vwo komt er een uitbreiding met het voorzetselvoorwerp.

Ook leren we deze leerlingen vanaf klas 2 om vooraf te bekijken of een zin actief of passief is: een passieve zin maakt van een lijdend voorwerp een onderwerp; het onderwerp handelt dus niet, maar ondergaat de handeling.

Door op deze manier naar zinnen te kijken – de handeling is de spil van de zin en de voorwerpen hebben een vrij dwingende relatie met de handeling en met elkaar – kunnen leerlingen de voorwerpen ook gemakkelijk in complexe zinnen onderscheiden.

3. Links naar andere talen

Onze sectie Klassieke talen is blij met deze manier van ontleden. Ook in het Latijn is de handeling leidend bij het vertalen van een zin.

De sectie Duits heeft een eigen vertaling gemaakt van ‘de rollenles’ en de collega’s zeggen dat kinderen nu na een les snappen wat naamvallen zijn; iets wat voorheen soms jaren duurde.

Met de sectie Frans hebben we de rollendriehoek ingezet om de voornaamwoorden te verduidelijken. En waar voorheen een blinde gok bepaalde wat leerlingen schreven, denken ze nu na op basis van grammaticaal inzicht. Dat gaat niet zo vlekkeloos als in het Duits, maar er wordt nagedacht. Dat ervaren mijn collega’s als winst.

4. Een Franse les: het werkwoordelijk gezegde

Afgelopen jaar ben ik met de sectie Frans aan de slag gegaan na de verzuchting van een collega: “ze leren de vervoegingen wel, maar hebben geen idee wat ze ermee moeten”. Dat resulteerde in een les die duidelijk maakt hoe de relatie is tussen zelfstandige werkwoorden en hulpwerkwoorden, en dat je wel altijd moet kijken naar die handeling om te weten wat een zin betekent. Doordat de kinderen bij Nederlands het begrip ‘handeling’ gedegen hanteren, hebben ze er ook houvast aan bij de Franse gezegdes.

Overigens meed deze lerares Frans in de les de – volgens haar – moeilijke termen ‘infinitief’ en ‘persoonsvorm’. Toen ik betoogde dat deze termen ook kunnen verhelderen (infinitief = letterlijk oneindig, want er is geen tijd; persoonsvorm = vervoeging die de vorm krijgt van de grammaticale persoon die het onderwerp is), was ze meteen om. Zo had ze de termen nog nooit gezien.

Met behulp van de werkwoorden die voor hen bekend waren, hebben we de kinderen aan het denken gezet op een manier die ze van *BruutTAAL* kennen: gebruik grammaticale kennis/ taalgevoel om woorden/taal te ordenen.

Dit waren de 28 woorden waar de leerlingen mee aan de slag gingen:

<i>avoir</i>	<i>été</i>	<i>va</i>	<i>faites</i>	<i>pu</i>	<i>faire</i>	<i>pouvoir</i>
<i>voulu</i>	<i>fait</i>	<i>vont</i>	<i>es</i>	<i>eu</i>	<i>a</i>	<i>êtes</i>
<i>allé</i>	<i>prendre</i>	<i>prends</i>	<i>oris</i>	<i>être</i>	<i>ont</i>	<i>aller</i>
<i>fait</i>	<i>vouloir</i>	<i>veux</i>	<i>voulez</i>	<i>peuvent</i>	<i>peut</i>	<i>prenons</i>

De leerlingen kregen deze woorden op losse kaartjes. Bij iedere opdracht (leerlingen werken in groepen van 4-5) was een hint voorzien die leerlingen zouden krijgen als het na een paar minuten niet zou lukken. Die hint bleek in de praktijk niet nodig.

- Verdeel deze kaartjes logisch in 7 groepen van 4.
Hint: kijk naar de betekenis.
- Verdeel deze kaartjes logisch in 4 groepen van 7.
Hint: infinitief, voltooid deelwoord, enkelvoud, meervoud.
- Schrijf de 28 woorden in 4 rijtjes in je schrift en houd voor en achter het woord ruimte vrij.
- Voor welke woorden kun je direct een onderwerp zetten? Doe dat, maar gebruik géén *il(s)* of *elle(s)*. Gebruik als derde persoon woorden (+ lidwoord) van de woordenlijst uit je boek.

Infinitief	Voltooid deelwoord	Enkelvoud	Meervoud
... être été ...	Tu es ...	Vous êtes ...
... avoir eu ...	Le chat a ...	Les cousins ont ...
... faire fait ...	L'adulte fait ...	Vous faites ...
... aller allé ...	L'ami va ...	Les copains vont ...
... vouloir voulu ...	Je veux ...	Vous voulez ...
... pouvoir pu ...	La copine peut ...	Les garçons peuvent ...
... prendre pris ...	Je prends ...	Nous prenons ...

In groepen komen leerlingen erachter dat je alleen de persoonsvormen van een onderwerp kunt voorzien. Het woordje *fait* kan zowel voltooid deelwoord als persoonsvorm zijn, zoals in het Nederlands *ontvangen* (persoonsvorm, voltooid deelwoord, infinitief) meerdere functies kan hebben.

- Zet voor ieder voltooid deelwoord een onderwerp en een persoonsvorm. Je mag een combinatie 'onderwerp + persoonsvorm' niet vaker gebruiken.

Infinitief	Voltooid deelwoord
... être ...	Le chat a été ...
... avoir ...	Les cousins ont eu ...
... faire ...	L'ami a fait ...
... aller ...	Tu es allé ...
... vouloir ...	L'adulte a voulu ...
... pouvoir ...	Les copains ont pu ...
... prendre ...	La copine a pris ...

Het begrip ‘hulpwerkwoord’ wordt nu in het Frans heel duidelijk: *être* en *avoir* worden ingezet in verschillende vormen. De antwoorden kunnen natuurlijk flink verschillen. Wel is de combinatie ‘persoonsvorm + voltooid deelwoord’ de enig mogelijke, en de pv is in dit geval altijd een hulpwerkwoord van tijd. De *passé composé* die nu is ontstaan, is in het dagelijks gebruik in Frankrijk de verleden tijd.

6. Achter drie zinnen uit rij 3 en drie zinnen uit rij 4 kun je één infinitief uit rijtje 1 plaatsen. Als het goed is, heb je dan zes volledige zinnen. Verklaar met behulp van de rollendriehoek waarom je met de andere infinitieven op deze manier geen volledige zin kunt maken.

L'ami va aller.

Je veux aller.

La copine peut aller.

Les copains vont aller.

Vous voulez aller.

Les garçons peuvent aller.

De hulpwerkwoorden zijn ‘betekenishulpwerkwoorden’ (in het Frans is *aller* als hulpwerkwoord wel van tijd: de *futur proche*).

Alleen *aller* (met wat goede wil zou *être* ook kunnen) is een éénplaatsig werkwoord. De andere zijn overgankelijk en hebben – als zelfstandig werkwoord – een lijdend voorwerp nodig.

Door bij Nederlands het begrip ‘handeling’ belangrijk te maken, het werkwoordelijk gezegde uit te breiden met begrip van hulpwerkwoorden van tijd oftewel met betekenishulpwerkwoorden is er de routine om uit te gaan van de handeling en te kijken welke nuanciering de betekenishulpwerkwoorden veroorzaken. Bij het begrijpen van (Franse) teksten is het handig om op zoek te gaan naar de handeling.

Referenties

- Van Gelderen, A. (2012). “‘Basisvaardigheden’ en het onderwijs in lezen schrijven”. In: *Levende Talen Tijdschrift*, 13 (1), p. 3-15.
- Van Rijt, J. (2016). “De meerwaarde van valentie als taalkundig concept binnen het grammaticaonderwijs: Meer grip op taalkundige structuren”. In: *Levende Talen Magazine*, 103 (7), p. 7-11.